

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 14, Issue: 4, November 2022

www.historystudies.net

19. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI ORDUSUNDA KULLANILAN TÜFEKLER HAKKINDA BAZI MÜLAHAZALAR

Some Considerations on Rifles Used in the Ottoman Army in the Early 19th Century

Prof. Dr. Osman Köse

Milli Savunma Üniversitesi

ckocaoglu@bandirma.edu.tr

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 26.10.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date : 12.11.2022
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1112

Atıf – Citation:

Osman Köse, "19. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Ordusunda Kullanılan Tüfekler Hakkında Bazı Mülahazalar", *History Studies*, 14/4, Kasım 2022, s.955-963.

19. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI ORDUSUNDA KULLANILAN TÜFEKLER HAKKINDA BAZI MÜLAHAZALAR

Some Considerations on Rifles Used in the Ottoman Army in the Early 19th Century

Prof. Dr. Osman Köse

Öz

Ateşli silahların 13. asrın sonlarından itibaren Çin’de kullanılmaya başlandığı ve Osmanlı ordusunda da 14. asrın yarısından sonra bu silahların var olduğu bilinmektedir. İlk kullanılmaya başlayan bu tarzdaki silahların en dikkate şayanı savaş meydanlarında mücadelenin sonucunu belirleyen toplardır. Toplara göre hafif ve daha seri kullanışlı olan tüfeklerin, Osmanlılar tarafından 15. asrın başlarından itibaren yaygın olarak bilindiği ve kullanıldığı bir gerçektir. Ahşap kundak üzerinde namlu ve ateşleme tertibatından ibaret olan ilk tüfeklerin küçük top ve ağır ateşli el silahları şeklinde olduğu tahmin edilmektedir. Osmanlılar, uzun yıllar fitilli olarak adlandırılan tüfekler kullanmışlardır. 16. yüzyılın sonlarından itibaren da fitillilere göre daha kullanışlı ve modern olan çakmaklı tüfekler yaygınlaşmaya başlanmıştır. Osmanlı ordusu ilk tüfek örneklerini batıdan öğrenmekle beraber, daha sonra kendileri çeşitli müdahaleler ve eklemelerle onu daha seri ve kolay kullanışlı hale getirmişlerdir. 19 yüzyılın başlarından itibaren ise Avrupa’da icat edilen tüfeklerin kısa süreler sonra Osmanlı ordusunda envanterlere girdiği gözlenmektedir. Bu yüzyıl sonlarına doğru batıda gelişen teknolojiye paralel olarak Osmanlı ordusunda kullanılan tüfek çeşitleri de artmıştır.

Bu çalışma, modernleşme sürecinde Osmanlı ordusunun kullandığı tüfekler hakkında olacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Tüfek, Modernleşme, Ordu, Avrupa

Abstract

It is known that firearms started to be used in China from the end of the 13th century and these weapons were also present in the Ottoman army after the middle of the 14th century. The most remarkable of the weapons of this style, which were first used, are the cannons, which determine the outcome of the struggle on the battlefields. It is a fact that rifles, which are lighter and more useful than cannons, have been widely known and used by the Ottomans since the beginning of the 15th century. It is estimated that the first rifles, which consisted of a barrel and a firing device on a wooden fore-end, were in the form of small cannons and heavy firearms. The Ottomans used rifles called roving for many years. Since the end of the 16th century, flintlock rifles, which are more useful and modern than fused guns, have started to become widespread. Although the Ottoman army learned the first rifle samples from the west, they later made it more rapid and easy to use with various interventions and additions. It is observed that rifles invented in Europe from the beginning of the 19th century entered the inventories of the Ottoman army after a short time. Towards the end of this century, in parallel with the developing technology in the west, the types of rifles used in the Ottoman army also increased.

This paper will be about the rifles used by the Ottoman army in the modernization process.

Keywords: Ottoman State, Rifle, Modernization, Army, Europe

Giriş

Ateşli silahların kullanılmaya başlanması ile savaşların da seyri ve şekilleri değişmeye başlamıştır. Keşfedildiği günden itibaren bu seyri değiştiren ateşli silahların ilk defa ne zaman kullanılmaya başlandığı konusunda farklı görüşler vardır. Bu görüşler, ateşli silahları 13. asır sonlarından itibaren Çinlilerin veya 14. asır başlarından itibaren batıların kullanmaya başladıkları şeklindedir¹. Bu konudaki tartışmaların ehemmiyeti dikkate değer olmakla beraber, Osmanlıların etkilendiği batıda 14. asırdan itibaren ateşli silahların kullanılmaya başlandığı bilinen bir gerçektir.

Batıda 14. asır başlarından itibaren kullanılan ateşli silahlar, bir müddet sonra da Osmanlı ordusunun vazgeçilmezi olmuştur. Savaşların gidişatında önem arz edecek bu yeni icadın Osmanlılara ticaret veya savaşlar yoluyla geçtiği tahmin edilmektedir². Bundan hareketle 1396 yılında Yıldırım Beyazıt'ın önderlik ettiği I. İstanbul kuşatmasında toplar kullanılmıştır. Ateşli silahların keşfinden sonra savaş meydanlarında kullanılan silahlar içerisinde ilk kez toplar olmuştur. Toplara göre daha hafif ve seri hareket eden, kolay taşınma kabiliyeti olan tüfeklerin icadı bundan sonra olacaktır. Bu anlamda batıda tüfek kullanımının da 14. asır başlarında görüldüğü ve daha sonra da Osmanlıların bu silahı benimsedikleri bilinmektedir. Osmanlı ordusunda tüfeklerin ilk defa ne zaman yer aldığı sarıh olarak bilinmemekle beraber, 1443-44 Osmanlı-Macar savaşları ve II. Kosova savaşında tüfeklerin kullanıldığı görülmektedir³.

Osmanlı Ordusunda Tüfekler

Bilinen ilk tüfekler kundaksız döğme demirden, ağızdan doldurmalı, top ve taş atabilen özelliklere sahiptir. Ateşleme, fitil vasıtasıyla yapılır ve ağızdan doldurulurdu. İlk tüfekler, modern dönemlerde kullanılan tüfeklerden şekil, ebat ve kullanış yönlerinden farklıdır. Bir nevi kundaksız küçük top şeklinde de tasvir edilebilir. Osmanlıların da kullanmaya başladıkları ilk tüfekler fitillidir. Balkanlar ve Anadolu yönlerinde stratejik yerlere hâkim olan, bu toprakları muhafaza etmek veya daha da genişletmek için gayret gösteren Osmanlıların batıda kullanıma giren ve o dönemin şartlarına göre modern özelliklere sahip yeni icat bu silahı hemen benimsedikleri görülmektedir. Yeni icat edilen ve “*fitilli*” olarak adlandırılan bu tüfekleri Osmanlılar, 15. yüzyıl sonlarında geliştirerek, muharebe ve talimlerde daha da kullanışlı hale getirdiler. Avrupa'dan örnek alınarak fakat geliştirilerek daha da kullanımlı hale gelen ve “*Osmanlı tüfeği*” olarak bilinen bu fitilli tüfeklerin başka devletler tarafından da tercih edildiği bilinmektedir⁴.

15. asırdan sonra artık fitilli tüfeklerin kullanımı yaygındır. Avrupa ve Osmanlı ordularının önemli vazgeçilmez silahları arasında görülmektedir. Tüfekler, ahşap kundak üzerine yerleştirilmiş namludan oluşuyor ve son derece basit özelliklere sahipti. Sürekli sefer ve savaş içinde olan Osmanlılar, hafif silah olarak görünen ve kullanımı kolay olan fitilli tüfekleri kısa zamanda ordu içinde yaygınlaştırdılar. Osmanlılar tüfeklere, ya savaşlarda elde edilen ganimetlerle ya da batıdan satın alma yolu ile sahip oluyorlardı. Hatta ilerleyen zamanlarda İstanbul ve taşrada önemli kalelerde yapılan imalatlarla Osmanlı ordusunun tüfek ihtiyacının epey kısmı karşılanıyordu.

¹ 1300 yılında İtalyanların top kullandığı ve 1325'te Almanların bir fitil aracılığı ile uzaktan kumanda edilen küçük bir top imal ettiği bildirilmektedir. Tülin Çoruhlu, *Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları (Askeri Müzeden Örneklerle)*, Ankara 1993, s. 1.

² Salim Aydüz, “XIV.-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i Efrenciyân)”, *Bellekten*, 62 /235, Aralık 1998, s. 779-830.

³ Salim Aydüz, “Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silâhlar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2004, s. 270.

⁴ Serdal Soyluer, “Tüfekhane-i Âmire'yi Mamur Kılmak: Osmanlı Tüfek İmalatında Avrupalı Uzmanların Rolü”, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, LII (2018), s. 268.

Tüfeklerin Osmanlı ordusuna ilk gelişi ve atölyelerin açılması devlet iradesiyle oluşmuştu. Bu silahların ilk defa Osmanlılara gelişinden neredeyse iki asır ve devlet kanalıyla atölyelerin açılışından bir asır sonra şahısların da artık bu tür faaliyetlere giriştikleri görülmektedir. 16. asrın sonlarından itibaren İstanbul başta olmak üzere, önemli şehirlerde şahıslara ait tüfek atölyeleri yaygınlaşmaya başladı. İlk üretimlerin ortaya çıkışından sonra şahısların ürettikleri “*pištov*” ve tüfekler Osmanlı coğrafyasında çok yaygındı ve devlet atölyelerinde üretilen silahlar kadar kullanıma ve kaliteye sahipti.

Fitilli tüfekler yaygın olarak kullanılırken, 16. asrın sonlarından itibaren Osmanlı ordusunda çakmaklı tüfekler yer almaya başlamıştır. İlk defa Fransa’da kullanıma giren ve çakmaktaşının çıkardığı kıvılcımla ateşlenen bu silahlar da kısa zamanda devletlerin gözdesi oldu⁵. Fitilli tüfeklere göre daha seri olan çakmaklı tüfekler, Osmanlı ordusunda kısa zaman sonra kullanıma girmiştir. Kullanımı ve ateşleme sistemindeki kolaylıklar sebebiyle çakmaklı tüfekler, 17. yüzyıldan sonra tedricen fitilli tüfeklerin yerini aldı. Artık 18. asırda Osmanlı ordusunda, savaşlarda ve seferlerde yaygın olarak çakmaklı tüfekler vardı.

18. yüzyıl Avusturya, Rusya ve İran ile savaşların sıkça olduğu ve uzun sürdüğü bir dönemdi. Batıdan alınan veya kendi şartlarına göre şekiller verilerek imal edilen çakmaklı tüfekler veya dış dünyada bilinen adı ile “*Osmani tüfekleri*” ile, etkin kullanıma yönelik olarak Yeniçeri Ocağında haftada iki gün tüfek atışı talimi yapılıyordu. Tüfek atış talim alanlarında nişangâh olarak destiler kullanılıyordu⁶. Kırılan destilerin masrafları devlet bütçesinden karşılanıyordu⁷.

Osmanlı devleti ordunun ihtiyacı olan silahları, dış bağımlılıktan kurtulmak için batıdan ithali azaltarak, içerideki atölyelerde üretim ile karşılama politikası güdüyordu. Avrupa’da diğer devletler ile bu anlamda ilişkiler varsa da, 18. asrın sonlarına kadar Fransa, silah temininde veya teknisyen istihdamında ön sıralarda görülüyordu. Devlet, silah alımı dışında batıdan getirdiği ustalar vasıtasıyla, üretimin maharetlerini ve özelliklerini kendi seçtiği ustalara öğretme yolunu yaygın olarak kullanıyordu. Hazineye yüksek meblağlar ödenerek getirilen bu kişilerin bilgileri ve yapacak oldukları işler, Osmanlı teknik heyeti tarafından dinlendikten sonra şayet ikna olunursa, gelen ustalar kabul ediliyor ve çalışmalarına imkân veriliyordu. III. Selim’in ordu ve devlette yenileşmeye hız verdiği bir dönem olan 1796 yılında “*âlât*” ve “*edevatıyla*” Fransa’dan getirilen top, humbara dökümcüsü ve top kundakları yapan “*sanayi-i harbiyeden*” 70’i aşkın “*tüfekçi*” ustalarının kabulü bu kapsamdaydı. Söz konusu Fransız ustalar, Hasköy Tophanesi, Arabacılar Karhanesi ve Levent Çiftliği’nde Osmanlı askeri teknik heyeti tarafından dinlendi. Bu sunumlar sonunda “*fende mahir*” olarak görülenler Osmanlı ordusunda istihdam edildi⁸.

Osmanlı devletine müracaat eden veya davet edilen ustalardan ancak “*fende mahir*” görülenler tercih ediliyordu. Söz konusu tarihte gelen 70’i aşkın ustadan ancak 3 tanesi seçilerek orduda istihdam edildi. Fransa’dan gelen tüfekçi heyetinin yol masrafları ve gündelik yaşamları için daha önceden Fransız elçisine ödenek verildiği görülmektedir. İstihdam edilen 3 kişinin dışındaki Fransız usta heyetinin masrafları bu ödenekten karşılanarak geri gönderildi. Bu dönemde Osmanlı devletine gelen elçilerin veya yabancı heyetin hediye silah getirmeleri de adettendi. Osmanlı ordusunda olmayan kabilden gelen silahlar ilgi görüyordu. Fransa’dan tüfekçi ustalarının geldiği 1796 yılında yeni gelen Fransız elçisi de hediye olarak Padişaha 5 tane yeni yapım top getirmişti. Topla gelen Fransız “*muallimlere*” atışlar yaptırılmış, “*hünerleri sabit*” görülenlerden her top için 15 kişi ayrılarak kalan personel iade edilmiştir⁹.

⁵ Gabor Agoston, “Tüfek”, *TDVİA*, 41, 2012, s. 460.

⁶ C.AS. 65/3053, Sadarete, 22 Rebiulevvel 1211 (25 Eylül 1796)

⁷ C.AS.63/2973, Sadarete, 11 Muharrem 1212 (6 Temmuz 1797

⁸ HAT. 186/8793, İrad-ı Cedid Defterdarı Reşid Efendinin Takriri, 20 Rebiulahır 1211 (23 Ekim 1796)

⁹ HAT. 34 / 1728, Sadareten Padişaha, 20 Recep 1211 (19 Ocak 1797)

Fransa'dan resmi kurumlardan görevliler haricinde, atölye sahibi tüfek ustalarının da yolu İstanbul'a sıkça uğruyordu. Osmanlı devletinin amacı tüfek ihtiyacında dışa bağımlılığı en aza indirmek, modernize silahlar kullanmak ve tüfek ustalarının ise hedefi yüksek meblağlarda kazançlar elde etmektir. Yüksek kazanç için yabancı silah ustaları ve üreticileri için en cazip ülke elbette Osmanlı devletiydi. 1797 yılında Levent Çiftliği'nde istihdamına karar verilen yedi Fransız tüfek ustası örneğinde olduğu gibi, 4-5 ay beraber çalıştıkları Osmanlı tüfek ustalarına tüfek yapımı ile ilgili maharetler kazandırılıyordu. Gelen Fransız ustalar kaldıkları süre boyunca aylık olarak ücretlendiriliyorlardı¹⁰. Keza aynı tarihte, Fransa devleti de tüfek demiri, eğe ve çakmak döğücüsü olarak bir tercüman ve on amele göndermiştir. Bunlar da Levent Çiftliğinde istihdam edilmişlerdir¹¹. Devlet, kalelerde istihdam edilen askerlerin kullandıkları tüfeklerin kundakları ve çakmakların tamir ve bakımı için de ustalar istihdam etmekteydi. 1797 yılında Kıla'ı Seba'da istihdam edilen ustalar bu işler için gelirlerini aylık olarak devletten alıyorlardı¹².

18. yüzyıl sonunda Osmanlı devleti sık aralıklarla Rusya ile savaş içindeydi. Yine aynı yüzyılın sonlarında Fransa ile de ilişkiler gerilmiş ve Fransa İmparatoru Napolyon, Mısır seferine çıkmıştı. Bu dönem, Osmanlı ordusunda en çok tüfek ihtiyacının görüldüğü bir zaman dilimidir. Mesela, Mısır yolu üzerinde bulunan Kıbrıs adasında ahaliye, muhtemel Fransız saldırılarına karşı silah dağıtım kararı alınmış; bu amaca yönelik adadan talep edilen iki bin "Osmani" tüfek gönderilememiştir. Kıbrıs'ın Mısır'a yakın yerde ve yol üzerinde olması ahaliyi çok tedirgin etmiş, talep bin kadar azaltılsa da yerine getirilememiştir¹³.

Osmanlı devleti ordunun tüfek ihtiyacı konusundaki eksiklerini İngiltere'den satın alma yoluyla telafi etmeye başladı. Kaptan-ı derya Gazi Hüseyin Paşa'nın 1801 yılında Mısır'dayken İngiltere'den satın aldığı, Tavus-ı Bahri ve Sayyad-ı Bahri kalyonlarıyla tersaneye gönderdiği tüfekler bu kabildendir¹⁴.

Osmanlı devleti bir taraftan batıdaki çeşitli devletlerden tüfek ithali yaparken ve diğer taraftan da batılı ustaların destekleriyle tüfek imalatı yapmasına rağmen, ordunun teçhizat noktasında görünümü pek iyi değildi. Orduda görevli askerler üzerinde 18. asır başlarında piştov, bıçak, eğri kılıç, şeşhane tüfek, tir, gürz gibi eski kullanışsız ve işe yaramayan silahlar vardı. Eğri kılıçlar çalımına gelmeyince kesmiyor ve şeşhane tüfek de bir defadan fazla atış yapamıyordu. Savaş meydanlarında ilk defa veya bir tane fazla atış yapabilen galip geliyordu. Piştov ve bıçak ise savaş meydanlarında hiçbir iş göremiyor ve sadece halkı korkutmaya yarıyordu. Bu nedenle 1800 yılı sonlarından itibaren alınan bir kararla askerlerin üzerinde bulunan eski ve kullanışsız olan bu silahların taşınmaması yoluna gidildi. Bundan sonra askere filinta tüfek, top, kebir palaska, doğru kılıç verilmeye başlandı. Talimli askere piştov ve bıçak kullanımı "asla" kaydıyla yasaklandı¹⁵.

Osmanlı devleti için Balkanlar'da bulunan İslimye¹⁶ bu dönemlerde tüfek demirlerinin imal edildiği önemli bir yerdir. Tüfek namluları buradan satın alınıyor, namluların iç ve dış aksamı silinerek, kuyruk kısımları yeniden elden geçirildikten sonra cephaneye kaydediliyordu¹⁷. Yine Sofya yakınlarındaki Samakov da tüfek demiri için çok önemli bir merkezdi¹⁸. İslimye'de yapılan

¹⁰ HAT. 188 / 8970, Sadareten Padişaha, 8 Şevval 1211 (6 Nisan 1797)

¹¹ C.AS. 69/3436, Baş muhasebeye, 2 Muharrem 1212 (27 Haziran 1797)

¹² A.SSLM.III. 224/13094, 3 Rebiyülevvel 1212 (26 Ağustos 1797). Kıla'ı Seb'a Rus tehlikesinin artmasıyla 18. Yüzyılda İstanbul boğazında inşa edilen yeni kalelerdir. Bu kaleler Kilyos, Riva, iki tane boğaz girişindeki fenerlerde, Rumeli kıyısındaki Garipçe, Büyük Liman Tersanesi ve Anadolu kıyısındaki Poyraz limanı kalelerinin inşasıyla yedi tanedir. Tarık Özçelik " 18. Yüzyıldan Cumhuriyet'e İstanbul Boğazı'nın Güvenliği İçin Alınan Tedbirler", Anadolu ve -Balkan Araştırmaları Dergisi, 4(8), 2021, s. 419.

¹³ A.SSLM.III. 19/1104, 1 Zilkade 1213 (6 Nisan 1799)

¹⁴ C.AS. 178/ 8388, Baş muhasebeye, 29 Cemaziyelahir 1216 (6 Kasım 1801)

¹⁵ A.SSLM.III.400/23091, Baş muhasebe kalemine, 2 Cemaziyevvel 1215 (21 Eylül 1800)

¹⁶ Machiel Kiel, "İslimye", TDVİA, 23, 2001, s. 73 – 75.

¹⁷ C.AS. 75/3524, Sadarete, 29 Şaban 1216 (4 Ocak 1802)

¹⁸ Machiel Kiel, " Samakov", TDVİS, 36, 2009, s. 62-64.

tüfek namluları için de çoğunlukla Samakov demiri kullanılıyordu. Samakov'un yanında İvranye de¹⁹ demir madeni için önemli bir merkez olarak öne çıkıyordu²⁰.

Batılı ülkelerden tüfekler alınırken, masrafları azaltma ve tüfek üretimini tamamen kendi uhdelerime almaya yönelik İstanbul ve başka merkezlerde üretilen tüfeklerden, istenilen verim alınmıyordu. Osmanlı devletinde üretilen tüfeklerin boyları ve dirhemleri birbiriyle uyumuyor ve batıdan gelen tüfeklerle eşdeğerde görünmüyorlardı. Batılı devletler ve tüfek üreticileri bu durumu iyi bildiklerinden, silahları afaki fiyatlarda satıyorlar ve yüksek meblağlar kazanıyorlardı²¹.

19. asır başlarında İstanbul ve diğer şehirlerde imal edilen tüfeklerin başlıcaları “*Mısır Taklidi*”, “*Osmanlı taklidi*” ve “*İslimye taklidi*” filinta tüfeklerdi. Tüfek aksamından olan namluların imalatı ve temini bazen sorun oluyordu. Namluda görülen eksikler, tüfeklerin üretildiği merkezlerden temin edilemiyorsa, yerel tüccarlar çoğunlukla bu ihtiyacı karşıyorlardı²². Fransakari tüfekler gibi farklı ülkelerden silahlar da ordunun envanterinde bulunuyordu²³. Zaman içinde dışarıdan ithal ve yerli üretim tüfekler depolarda yer yer birikmeyi veya ihmal edilmeleri beraberinde getiriyordu. İhmallerin sebebi, tamir ve bakım için ustaların yetersizliğinden de kaynaklanmış olabiliyordu. Azatlı baruthanesinde paslanan, kundak ve çakmakları ihmalden çürüdüğünden sildirme ve tamir emri verilen iki yüz tüfek gibi örneklere çokça rastlamak mümkün olabiliyordu²⁴.

Zaman içinde İslimye, Osmanlı ordusunun ihtiyacı olan tüfek namlularını üretimde önemli yerlerden biri oldu. 1819 yılı kayıtlarına göre İslimye’de üretilen tüfek çeşitlerinden biri de İngiltetekari tüfek namlularıydı. Namlular, yedişer karış ve yedişer dirhem olarak genel geçerli standartlara uygun olarak imal ediliyordu. Kullanılan demirlerin Samakov’dan, gayet pıskın ve metin olmasına dikkat ediliyordu. Kontroller sonucu standartlara uymayanlar görülürse iade ediliyordu. Standart dışı üretimler ise sorun teşkil ediyordu. Mesela 1818 yılında Dağdeviren Mehmet Paşa’nın öncülük ettiği namlu üretimi beş karış olarak genel standartların altındaydı²⁵.

Fakat İslimye ve Samakov’un Osmanlı tüfek ve namlu ihtiyacını karşılamada ön plana çıkmasına rağmen ilerleyen zamanda yeterli sonuç alınmadı. Üretim yavaş gidiyordu ve aksaklıklar sonucu arzulanan düzeyde üretim ve İstanbul’a teslimat gerçekleşmiyordu. İstanbul’da esnafın üretimi de bu ihtiyaca katkı yapamıyordu. 1821’lerde İstanbul esnafının haftada ancak toplam 60 tüfek ürettiği görülmektedir. Bu durumda tek çıkar yol yine dışardan ithal yoluyla, ihtiyaçları temin noktasında müste’min tüccarlarla anlaşmaktır²⁶. Avusturya’dan On bin tüfek için müste’min tüccarlarından Salomon’a 1826 yılında yapılan peşin ödeme buna örnek verilebilir. Alınan tüfekler serhat şehri Belgrad yolu ile önceden tespit edilen noktalara sevk edilmiştir²⁷. Yine aynı zamanlarda Yahudi bir tüccar vasıtasıyla da Avusturya’dan silah alım yoluna gidilmiş fakat tüccarın hilekâr davranışları ve fahiş kar hevesleri sebebiyle sözleşme iptal edilmiştir. Fakat Belgradlı bir reaya bu alımları gerçekleştirmiş; Belgrad üzerinden yapılan alımların ödemeleri de Belgrad mollası vasıtasıyla tediy edilmiştir²⁸.

Batıya uzanan uç noktada olması sebebiyle Belgrad, silah tüccarlarının yoğunlaştığı bir güzergâh olarak öne çıkmaya başlamıştır. 1826 yılında Yeniçeri ordusunun ilgası ile yeni kurulan

¹⁹ Machiel Kiel, “İvranye”, TDVİA, Ek-1, 2020, 681-684.

²⁰ C.AS. 118/5294, İslimye voyvodası İbrahim’den, 23 Cemaziyelevvel 1218 (10 Eylül 1803

²¹ C.AS. 991/ 43307, Baş muhasebeye, 29 Recep 1220 (23 Ekim 1805)

²² C.AS. 136 / 6047, Baş muhasebeye, 22 Safer 1222 (1 Mayıs 1807)

²³ C.AS. 496/ 20709, Baş muhasebeye, 23 Ramazan 1223 (12 Kasım 1808)

²⁴ C.AS. 792 / 33588, Baş muhasebeye, 15 Rebiulevvel 1227 (29 Mart 1812)

²⁵ C.AS. 177 / 7707, Baş muhasebeye, 3 Cemaziyelevvel 1234 (28Şubat 1819)

²⁶ C.AS. 169/7407, Baş muhasebeye, 29 Cemaziyelevvel 1237 (21 Şubat 1822)

²⁷ HH. 298/ 17690, Sadaretten Padişaha, 25 Rebiulevvel 1242 (27 Ekim 1826)

²⁸ HH. 429/ 21887, Sadretten Padişaha, 12 Cemaziyelahir 1242 (11 Ocak 1827)

Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kuruluşu²⁹, tüfek ihtiyacını had safhaya çıkarmıştır. Osmanlı devleti, yeni kurulan orduyu yeni icat tüfekler ve silahlarla teçhiz etmeye gayret etmiştir. Bu anlamda son dönemde olduğu gibi Avusturya yine çalınan kapılardan birisi olmuştur. 1827 yılında Avusturya'nın farklı şehirlerinden satın alınan tüfekler yeni kurulan Osmanlı ordusuna dağıtılmıştır³⁰. Osmanlı ordusundaki bu yeni dönüşüm, batılı silah tüccarlarının İstanbul'a akınlarını beraberinde getirmiştir. Avusturya'dan yapılan alımların olduğu dönemlerde Fransa tüccarları ile de benzer mukaveleler yapılmıştır³¹.

Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kuruluşundan az sonra Rusya ile başlayan savaş, tüfek ihtiyacını daha ileri safhalara taşımıştır. Avusturya, İngiltere, Fransa ve diğer ülkelerden yapılan silah alımları ihtiyacı karşılamaya yetmeyince 1829 yılında taşradan tüfek yapımı için çakmak ve namlu imalinde "*mahir*" ustalar İstanbul'a getirildi. Anadolu ve Avrupa cihetindeki ustalar muhtelif cinsten tüfekler üreteceklerdi. Devlet yönetiminin başkentten taşralara giden bu yöndeki talepleri çoğu zaman olumlu netice de vermeyebiliyordu. Ustalar gitmek istemiyorlar veya devletin Avrupa cihetindeki yöneticiler çeşitli sebeplerle "*yörede usta olmadığı*" yönde görüşler bildiriyorlardı. Fakat devleti yönetenlerin, ustaların buldukları yerleşim yerlerini iyi takip ettikleri anlaşılmaktadır. 1829 yılında çakmaktaşı ve namlu ustalarının İstanbul'a davetine "*bu yörede usta yok*" cevabını veren Tırnova yöneticilerinin cevabı tatminkâr bulunmamış; yöreyi iyi bilen "*erbab-ı vukuf*"un beyanı esas alınarak burada 150 ustanın varlığı vurgulanarak acilen İstanbul'a gönderilmeleri talep edilmişti³².

Osmanlı- Rus savaşının cereyan ettiği ve Rum isyanından dolayı sıkıntıların yaşandığı bu süreçlerde, ustaların yoğun olduğu Ohri, Debre, İlbasan, Tiran ve Kalkandelen'den çok sayıda maharet sahipleri İstanbul'a gönderilmiştir³³.

Avrupa'daki teknolojiye kıyasla Osmanlı devletinin üretim alanlarında tüfek yapım kabiliyeti gelişmiş değildi. Kullanılan aletler demode ve ustaların bilgi düzeyleri yetersizdi. Tüfekhanede imal edilen tüfek namlularını delmek için kırkburgu dolabı çarhlarına, içlerine taş doldurulmuş küfeler asılıyordu. Anlık işleri görmek kabilinden bu uygulamalarda küfeler çoğu zaman düşüyor ve çarhları zedeliyordu. Bu da namlu ve tüfek yapımında aksamalara sebep oluyordu. Kaliteyi de düşürüyordu. Çoğu zaman böyle durumlarda halkalar asılmak üzere boş obüs gülleleri tercih ediliyordu³⁴. Tüfek namlularının oturduğu aksam genelde ceviz ağacından yapılmaktaydı Ceviz ağacının bol olduğu yerlerden birisi de İzmit'ti³⁵. Gittikçe ihtiyacı artan cevizin talebi ve temini halka yük olmaya başladığından gürgen ve akça ağacı da tercih ediyordu³⁶ Gürgen ağacını teminde öne çıkan yerler olarak da Bolu ve Viranşehir çevresi dikkati çekmektedir³⁷.

1826 yılında Yeniçeri ordusunun kaldırılması ve yenileşmeye muhalif etkin kitlenin nüfuzlarının kırılması ile batılı tarzda modernleşme çabaları önünde bir engel kalmamıştı. Bu süreçte öncelik askeri teknolojiydi. Rusya ile yaşanan savaş ve iç isyanlarda çekilen sıkıntıların da etkisi ile silah yapımı ve imalinin büyük öneme sahip olduğu anlaşıyordu. Devlet, üretimi batı standartlarına taşımak ve seri üretime geçmek için 1830'ardan sonra İngiltere'den makineler ve tüfek ustaları getirme yoluna gitti. Amaç batıdaki silah üretim teknolojisini Osmanlı devletine taşımaktı. Bunun için İstanbul'da silah ticareti ile uğraşan müste'min tüccarlardan istifade yoluna

²⁹ Abdülkadir Özcan, "Asâkir-İ Mansûre-i Muhammediyye", TDVİA, 3, 1991, s. 457 – 458.

³⁰ HH. 289/17317, Sadarettin Padişaha, 29 Zilhicce 1242 (24 Temmuz 1827)

³¹ HH. 315 / 18523, Sadarettin Padişaha, 29 Zilhicce 1242 (24 Temmuz 1827)

³² C.AS.9/364, 16 Zilhicce 1244 (19 Haziran 1829)

³³ C.AS. 594 / 25019, Başmuhasebeye, 29 safer 1245 (30 Ağustos 1829)

³⁴ C.AS. 515/21526, Başmuhasebeye, 22 Zilhicce 1245 (14 Haziran 1830)

³⁵ Resul narin, " Osmanlıdan Cumhuriyete Ağaç Denizi Kocaeli", *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu – IV, Bildiriler*, Cilt II, Kocaeli, 2018, s. 973.

³⁶ HH. 585/ 28753, Sadarettin Padişaha, 29 Zilhicce 1245 (21 Haziran 1830)

³⁷ C.AS. 673 / 28253, Başmuhasebeye, 24 Recep 1252 (4 Kasım 1836)

gidildi. İstanbul'da ikamet eden İngiliz silah tüccarı Bolak da bunlardan biriydi. Bolak, günde dokuz saat çalışma ile 250 tüfek demiri delen “*neccarı carh*” yani makina getirecekti. Devletin Bolak'tan talebi, Bu makinelerin kurulması, kullanılması, bakımını bilen ve Osmanlı ustalarına öğretecek ustaları temin etmektir. Ayrıca İngiliz askerlerinin kullandıkları çelikten yapılmış tüfeklerin imalinden, kurmasından, bakmasından, kılıç kabzaları ve kın yapımından anlayan kişilerin temini de isteniyordu. Son olarak da çarhlar ve tüfek çakmağı takımının imaline yönelik bilgilerin İngiltere'den temini Osmanlı makamlarının talebiydi.³⁸

Rum isyanı ve Rusya ile savaşın cereyan ettiği dönemlerde görülen bu arayışın, sıkıntılı günlerin geride kalması sebebiyle hızını kestiği görülmektedir. 1834 yılında da hala bu mesele yöneticilerin gündemindedir. İngiltere'den getirilmesi düşünülen tüfek delmeye yarayan makine, günde 250 demir deleceğinden, mevcut kapasite dikkate alınarak bu hıza diğer parçaların yetiştirilmesinin imkân dışı olduğu mülahaza ediliyordu. Parçaları yetiştirecek usta ve aletlerin yetersizliğine vurgular yapıyor ve günde en fazla 100-120 demir delen daha küçük bir makinenin getirilmesi talep ediliyordu³⁹. İngiltere'den yeni icat makine getirilmesi çalışmaları yapıldığı sürelerde Fransa'da da benzer makinalar yedi – sekiz işçi ile günde 300 kundak çıkarabiliyordu. Osmanlı devletinde olmayan bu gelişmeler, savaş, savunma ve güvenlik ihtiyacını temin masadıyla devlet yönetimini sürekli meşgul ediyordu⁴⁰.

Fransa'da söz konusu yeni icat bu makine Paris Sefiri Fethi Paşa'nın gayretleriyle numune olarak İstanbul'a ancak 1839 yılında gönderildi⁴¹.

Kaliteli ve seri üretim için İngiltere'den makineler getirilmesi çalışmaları yürütülürken, Tüfekhanede mevcut yöntemlerle bir taraftan da tüfek demiri deliniyor ve tüfek imali yapılıyordu. Tüfekhane ihtiyacına yönelik çarhlar için beygirler, tüfek namluları ve süngüler için Samokov'dan da “*iskorpe*” denilen süzölmüş demir tüfekhaneye taşınıyordu⁴². 1834 yılı bilgilerine göre tüfek namlusu yapımı için Samakov'dan her yıl 1500 kantar ham demir İstanbul'a getiriliyordu. Osmanlı devletinin Balkan coğrafyasındaki etraf kazalardan tedarik edilen demirler Tekirdağ'da depolanıyor ve oradan da başkente naklediliyordu⁴³. Tüfekhanede imal edilen tüfekler, tüm imkânsızlıklara rağmen verilen siparişlere ve ölçülere uygun olarak çıkıyor ve teslimat yapılıyordu. Yani yapılan üretimlerin ustalar tarafından muayenesi ve tetkikinde memnuiyet oranı yüksekti.⁴⁴

Devletin amacı Osmanlı ordusunu hem modernleştirmek ve hem de dışa bağımlılığı azaltmaktır. 1836 yılında, Vapurlar Ebniyesi Bina Emni Abdülaziz Agah Efendi öncülüğünde yapılan Tüfek fabrikası bunun göstergesiydi. Fabrika yapımında istihdam edilen ustalar ve amele İngiltere'den getirilmişti⁴⁵. Osmanlı devletinin batılı ülkelerden silah temininde İngiltere biraz ön plana çıksa da Fransa ve diğer batılı devletlerden de alımlar oluyordu. Asrın sonlarına doğru çok farklı ülkelerden silah alımları çeşitlenecektir. İmkân oldukça tüfek yapımında en iyi ustalar, yüksek meblağlar ödenerek İstanbul'a çağrılıyordu. Paris sefiri olan Mustafa Reşit Paşa'nın 1737 yılında İstanbul'a gönderdiği Fransız usta Müller bu örneklerden biriydi⁴⁶.

³⁸ C.AS. 786/33333, Başmuhasebeye, 21 Cemaziyelahir 1246 (7 Aralık 1830)

³⁹ HH. 585/ 2744A, Sadaretten Padişaha, 29 Zilhicce 1249 (9 Mayıs 1834)

⁴⁰ HH. 831/37518E, Sadaretten Padişaha, 7 Ramazan 1254 (24 Kasım 1838)

⁴¹ HH. 831/37518, Sadaretten Padişaha, 29 Zilhicce 1254 (15 Mart 1839)

⁴² C.AS. 154/6786, Baş muhasebeye, 21 muharrem 1247 (2 Temmuz 1831); 468 / 19515, Baş muhasebeye, 2 Safer 1247 (13 Temmuz 1831)

⁴³ C.AS. 324/ 13415, Baş muhasebeye, 29 Rebiulahir 1250 (4 Eylül 1834)

⁴⁴ HH. 754/ 35635, Sadaretten Padişaha, 29 Zilhicce 1250 (28 Nisan 1835; 1304/50871, Sadaretten Padişaha, 29 Zilhicce 1250 (28 Nisan 1835)

⁴⁵ C.AS. 828 / 35276, Başmuhasebeye, 25 Zilkade 1251 (13 Mart 1836)

⁴⁶ C.AS. 193 / 8330, Başmuhasebeye, 8 Zilhicce 1252 (16 Mart 1837)

Savunma ve güvenlik ihtiyacının her geçen gün ivme kazanması ile devleti yönetenler silah teknoloji konusunda tüm yenilikleri takip ediyorlardı. İngiltere'den tüfek numunesi getiren iki kişiye Amerikan sefaretî aracılığıyla nakdi mükâfat verilmesi, bu alandaki gelişmelere devletin kayıtsız kalmadığını gösteriyordu. Yine İngiltere'nin dışında 1839 yılında elçileri vasıtasıyla Belçika'dan da tüfek siparişi verilerek, bu ülkeden alım yapıldı⁴⁷.

Sonuç

Osmanlı ordusunda kullanılan tüfeklerin farklılaşması ve modernleşmesi Tanzimat sonrası daha da hız kazandı. Tüfek alımı yapılan batılı merkezler de çoğalmaya başladı. Yüzyılın son çeyreğine doğru ise Almanya tüfek ve diğer silah temininde ön sıralardaydı. Bu dönemde tüfeklerin de şekli değişmiş; iğneli ve daha seri ateşler yapan tüfekler eskilerin yerini almıştı.

Kaynakça

1. Birincil Kaynaklar

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

A.SSLM.III. 224/13094; 19/1104; 400/23091

C.AS. 65/3053; 63/2973; 69/3436; 178/ 8388, 75/3524; 118/5294; 991/ 43307; 136 / 6047, 496/ 20709; 792 / 33588; 177 / 7707; 169/7407; 9/364; 594 / 25019; 515/21526; 673 / 28253, 786/33333; 154/6786; 468 / 19515; 324/ 13415; 828 / 35276; 193 / 8330

HH. 186/8793; 34 / 1728; 188 / 8970; 298/ 17690; 429/ 21887; 289/17317; 315 / 18523; 585/ 28753; 585/ 2744A; 831/37518E; 831/37518; 754/ 35635; 1304/50871; 526/ 25819A

2. Kitaplar

Agoston, Gabor, "Tüfek", *TDVİA*, 41, 2012, s. 459 – 461.

Aydüz Salim, "Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silâhlar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2004, 265-295.

-----, "XIV.-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i Efrenciyân)", *Belleten*, 62 /235, Aralık 1998, s. 779-830.

Çoruhlu Tülin, *Osmanlı Tüfek, Tabanca Ve Teçhizatları (Askerî Müzedden Örneklerle)*, Ankara 1993, s. 1.

Kiel Machiel, "Samakov", *TDVİA*, 36, 2009, s. 62-64.

-----, "İvranye", *TDVİA*, Ek-1, 2020, 681-684.

----- "İslimye", *TDVİA*, 23, 2001, s. 73 – 75.

Narin Resul, "Osmanlıdan Cumhuriyete Ağaç Denizi Kocaeli", *Uluslararası Çoban Mustafa Paşave Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu – IV Bildirileri*, Cilt II, Kocaeli, 2018, s. 871–978.

Özcan Abdülkadir, "Asâkir-İ Mansûre-İ Muhammediyye", *TDVİA*, 3, 1991, s. 457 – 458.

Soyluer Serdal, "Tüfekhane-i Âmire'yi Mamur Kılmak: Osmanlı Tüfek İmalatında Avrupalı Uzmanların Rolü", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, LII (2018), s. 268.

⁴⁷ HH. 526/ 25819A, Sadarettin Padişaha, 29 Zilhicce 1254 (15 Mart 1839); 588/ 28897B, Sadarettin padişaha, 29 Zilhicce 1254 (15 Mart 1839)

Summary

It is known that firearms started to be used in China from the end of the 13th century and these weapons were also present in the Ottoman army after the middle of the 14th century. The most remarkable of the weapons of this style, which were first used, are the cannons, which determine the outcome of the struggle on the battlefields. It is a fact that rifles, which are lighter and more useful than cannons, have been widely known and used by the Ottomans since the beginning of the 15th century. It is estimated that the first rifles, which consisted of a barrel and a firing device on a wooden fore-end, were in the form of small cannons and heavy firearms. The Ottomans used rifles called roving for many years. Since the end of the 16th century, flintlock rifles, which are more useful and modern than fused guns, have started to become widespread. Although the Ottoman army learned the first rifle samples from the west, they later made it more rapid and easy to use with various interventions and additions. It is observed that rifles invented in Europe from the beginning of the 19th century entered the inventories of the Ottoman army after a short time. Towards the end of this century, in parallel with the developing technology in the west, the types of rifles used in the Ottoman army also increased. This paper will be about the rifles used by the Ottoman army in the modernization process.

The aim of the state was to both modernize the Ottoman army and reduce foreign dependency. The Rifle Factory, which was built in 1836 under the leadership of Abdülaziz Agah Efendi, the Eminent of the Building of the Boats, was an indicator of this. The craftsmen and workers employed in the construction of the factory were brought from England. Even though England came to the forefront in the supply of weapons for the Ottoman state from western countries, there were also purchases from France and other western states. Towards the end of the century, purchases of weapons from many different countries will diversify. Whenever possible, the best masters in rifle making were called to Istanbul by paying high sums. The French master Müller, who was sent to Istanbul in 1737 by the Paris ambassador, Mustafa Reşit Pasha, was one of these examples.

With the need for defense and security gaining momentum day by day, the rulers of the state were following all the innovations in weapon technology. The fact that two people who brought rifle samples from England were rewarded in cash through the American Embassy showed that the state was not indifferent to the developments in this field. Again, apart from England, a rifle was ordered from Belgium through its ambassadors in 1839, and purchases were made from this country.

The differentiation and modernization of the rifles used in the Ottoman army gained momentum after the Tanzimat. Western centers where rifles were purchased also began to proliferate. Towards the last quarter of the century, Germany was at the forefront of supplying rifles and other weapons. During this period, the shape of the rifles also changed; rifles with needles and more rapid fire had taken the place of the old ones.

